

Aleksander Žižek

Kdo je kdaj v cehu plačal ceho

Žižek Aleksander, mag., arhivski svetovalec,
Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI – 3000
Celje

334.782:394(091)
394:334.782(091)

KDO JE KDAJ V CEHU PLAČAL CEHO

Cehi so svoje članstvo povezovali na strokovni, verski in karitativni ravni. Iz njihovega verskega obeležja je izhajalo tudi strogo spoštovanje katoliških moralnih vrednot, kamor je prav gotovo sodilo izogibanje pretiranemu popivanju. Kljub temu pa se je cehovsko življenje pogosto odvijalo ob polni mizi in polnih kozarcih, kar je številne mojstre in pomočnike nemalokrat spravilo v skušnjo, ki so ji lahko miselno podlegli in s svojo pijanostjo spravljali v pohujšanje in na slab glas obrt in ceh, ki so mu pripadali. Vladarji, ki so od sredine 16. stoletja dalje vedno radikalneje posegali v samostojnost cehov, so si ob nedeljeni podpori cerkvenih struktur prizadevali za zmanjševanje izdatkov za raznovrstne cehovske pogostitve in strogo sankcioniranje nedovoljenih izdatkov za pojedine in pijačo. Od oblasti postavljeni cehovski komisarji so skrbno kontrolirali letne cehovske obračune in skrbeli za spoštovanje cehovskih pravil, v katerih se od obrtnikov zlasti v času Karla VI., Marije Terezije in Jožefa II. neizprosno zahteva krepkostno in pobožno življenje brez pretirane zapravljenosti in veseljačenja. Med zapisanim in življenjem pa je tudi v primeru omejevanja popivanja cehovskih obrtnikov zijal velik prepad ...

Ključne besede: cehi, cehovski sestanki, cehovska pravila, popivanje

Žižek Aleksander, MA, Archival Advisor, Historical
Archives Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

334.782:394(091)
394:334.782(091)

WHEN ONE GUILD MEMBER HAD TO PAY FOR EVERYONE

A guild connected its membership on the professional, religious and charitable levels. Their religious insignia reflected strict obedience to Catholic moral values, one tenet of which no doubt was to avoid excessive drinking. Despite this, life in guilds often involved full tables and glasses, which in many cases led both the light-hearted masters and their assistants into irresistible temptation. They often succumbed to it, and their drunkenness consequently led to scandals and a poor reputation for the trade and the guild of which they were members. The rulers, who became ever more radical in their attempts to reduce the guilds' independence after the mid-16th century, enjoyed full support of the Church structures and put a lot of effort into cutting expenses for various guild feasts and imposing strict sanctions for those who spent more on banquets and drink than was allowed. The Guild Commissioners, who were appointed by the authorities, carefully controlled the annual guild account reports. They took care that guild rules were adhered to. In particular during the time of Charles VI, Maria Theresa and Joseph II, these rules strictly required the craftsmen to live virtuously and piously with no excessive wastefulness and conviviality. However, restrictions on excessive drinking by guild members were just another example of the deep gap between the regulations, on the one hand, and real life on the other.

Key words: guilds, guild meetings, guild rules, excessive drinking

Cehi so bili v srednjeveških in predmodernih mestih in trgih organizirani kot poklicna (stanovska), karitativna in nenazadnje verska združenja, v katerih je bilo zbrano porajajoče se meščanstvo in tržanstvo. Čeprav jih povezujemo predvsem z obrtni in obrtniki, ki so jih združevali, je zaradi razumevanja njihovega delovanja in sistema vrednot nujno opozoriti na njihovo versko noto, saj so morali cehi svoja pravila in delovanje umerjati po vatlu katoliške vere in morale.

Vsa cehovska pravila se zatorej začenjajo z bolj ali manj obsežnim sklopom členov, ki regulirajo versko noto združenja (zavetnik, praznik, zapovedana bogoslužja, denarne obveznosti do Cerkev), okvir katoliške morale pa se ponovi pri členih, ki določajo in sankcionirajo družbeno nesprejemljivo vedenje, kamor je poleg bogokletja, neudeležbe pri mašah in nesprejemanja zakramentov, nespoštovanja staršev, prešuštva, zapravljivosti ter slabega ravnanja z ženo, otroki, posli in živino sodilo tudi pijančevanje. Vse to najdemo seveda tudi pri protestantskih verskih piscih, v poudarjanje katolištva pa nas silijo razmere na našem ozemlju, ki je tvorilo jedro habsburških deželnih dežel in s tem središče države, katere vladarji so se ponosno imeli za branitelje »prave« vere. Tudi Slovenec Trubar je namreč povzemal po Svetem pismu: »...de oben kurbar, inu ty kir Malikom slushijo, oben Preshushnik, oben Tat, oben Lakomnik, oben Pyanez, oben Shentouezh, oben rasbo-nik, bode erbal tu kraleftuu Boshje.«¹

A tej »pregrehi omizni«, kot je pijanost imenoval Slomšek,² se je bilo že zaradi narave cehovskega življenja težko ali nemogoče upreti – zlodej je šibkemu rokodelcu namreč ob vsaki priložnosti hudobno pomigaval s polnim (cehovskim) vrčkom.

S popivanjem (»pojedino«, »malico«), ki se je novi vajenec resnici na ljubo (verjetno) ni aktivno udeležil (plačali so jo njegovi starši, včasih – običajno ob vpisu – tudi mojster) se je začelo cehovsko življenje smrkavega vajenčka: »Ko je mladenič iz častitljive družine sprejet v uk za 3 ali 4 leta,

Cehovski vrč za vino je bil tih, a nepogrešljiv spremljevalec cehovskih druženj. (Kositer, dat. 1776, višina 33 cm. Pokrajinski muzej Celje; fotografija: Vinko Skale)

*mora prispevati 2 funta voska in plačati malico (ein jausen) navzočim članom ceha - enako ob zaključku učne dobe,*³ so zapisali v pravila celjskih pekov in pričakovano popivko svetohlinsko in družbeno sprejemljivejše prekrstili v obrok.

Pri plačevanju vajeniških, pomočniških in mojstrskih »malic« ni bilo milosti niti za sicer zelo zaščitene sinove mojstrov: »Sinovi celjskih barvarskih mojstrov so oproščeni izdelave mojstrskih izdelkov, plačati pa morajo pojedino in pijačo.«⁴

Pijača je bila v cehovskem svetu namenjena le odgovorni – moški rabi, in je bila obrtniškim otročjem strogo prepovedana. »Vsak vajenec naj se med ukom vzdrži prekomernega pitja,«⁵ so opozarjali vajence, še bolj pa njihove mojstre, ki so bili odgovorni za vse, kar se je dogajalo pod njihovo streho, kam drugam (razen v cerkev, delavnico ali na delovišče) pa vajencev itak niso puščali.⁶ Še v

³ 5. člen. Jožef I. potrdi pravila pekovskega ceha. 1706, januar 30., Dunaj. Zgodovinski arhiv Celje, Zbirka obrtnih listin (poslej navajam le signaturo zbirke: SI ZAC 786), inv. št. 1 Pek.

⁴ 13. člen. Marija Terezija potrdi pravila celjskih barvarjev. 1760, maj 19., Gradec [original iz 1746, februar 28., Dunaj]. SI ZAC 786, inv. št. 9 Bar.

⁵ 13. člen. Obenem se je moral vajenec ogibati »iger, lahko-miselnih besed in dejanj, sicer mu grozi cehovska kazen.« Cehovski red usnjarskega ceha na Ptuj. 1638, december 24., Dunaj. Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), Zbirka cehovskih dokumentov, signatura SI ZAP 4/10, CR 3. Avtorica prevoda tega cehovskega reda je Marija Hernja Masten, ki se ji za posredovane prevode tudi najlepše zahvaljujem.

⁶ Noben vajenec v nedeljo ali na praznik ne sme brez vednosti ali dovoljenja mojstra ali njegove žene iz (mojstrove) hiše v družbo, še manj pa v gostilno (na vino), kar mu je popolnoma prepovedano. 13. člen. Cehovski red zidarjev, tesarjev in kamnosekov na Ptuj. 1657-1705. SI ZAP 4/11, CR 6.

¹ 1 Kor 6. Primož Trubar, *Catechismus: v slouenskimi Iesiku sano kratko sastopno Islago* (spremnino besedilo Mihael Glavan). Faksimile; Ljubljana: DZS, 1999.

² Anton Prijatelj, *Bog daj zdravje*. Anton Martin Slomšek – Zdravstveni vzgojitelj. Koper: Ognjišče, 1999. Str. 94.

Slomškovem času je namreč veljalo: »Na večer po klopeh ne posedaj v slabih tovarišijah; nepotrebi seji je skušnjava prijateljica. Ne vlačí se po krčmah, ne vogljari po tujih strehah, ne hodi na ples, ne u ves brez potrebe. Pošteno si doma počije in na prihodnje delo poživi. – Gospodar in gospodinja poglejte, jeli so možki doma, ali so ženske same?«⁷

Mejnik in iniciacijo v moški svet je za cehovskega mladca predstavljal sprejem med pomočniki: »Ob zaključku uka novi pomočnik v pomočniško blagajno (za pijačo) vplača 30 kr, da se lahko imenuje pomočnik.«⁸

S prehodom med pomočnike (ki ga je navedeno izučeni rokodelci prvič proslavili v družbi svojih rokodelskih tovarišev – z vrčem v roki) se je za mladeniča začelo tudi svobodnejše vedenje za mizo (in včasih pod njo). »Dobrohotnega« mojtrovega skrbništva naenkrat ni bilo več čutiti, novega pomočnika je vsrkala tovarišija – sprva v domačem mestu, kjer se je izučil, kasneje pa na vseh etapah njegovega pomočniškega popotovanja. Skupaj z mojtrenjem poklica je prišlo tudi nenačrtovano, a neizbežno mojtrenje v drugih pomembnih stvareh v življenju, mednje pa je sodilo tudi odkrivanje prelesti družabnega življenja, ki se je odvijalo tudi v različnih gostilnah. Da se je nad tem zgražala predvsem Cerkev, je jasno, nič bolj pa niso bili nad pomočniško družabnostjo, podprto z alkoholom, navdušeni mojstri.⁹ Številna treznostna in čednostna združenja, ki jih je mladim rokodelcem namenjala Cerkev, so sicer pritegnila del pomočnikov, slej ko prej pa je njihova večina raje sledila notranjemu glasu in tovarišem, ki so jih vabili v bolj neformalno družbo.

Pijača je že tedaj sodila k obroku vsakega poštenega rokodelca, zato je potujoče pomočnike v cehovskem prenočišču poleg obljubljenega (in plačanega) večerja čakal še požirek. Cehi so taka gostovanja brezdelnih tujih pomočnikov ponavadi omejili na dan ali dva, nato pa je moral pomočnik, če v kraju ni dobil dela, spet na pot. Kljub precejšnji kontroli (potrjevanje potnih knjižic), se je lepemu številu rokodelskih pomočnikov uspelo izmuzni-

ti družbenemu nadzoru in se izgubiti med berači, postopači, prevaranti in drugimi marginalci, ki jih je Slomšek označil za »najhujše kobilice dežele«.¹⁰

Pravila v več primerih izrecno navajajo celo plačevanje s pijačo (vinom) oziroma regresiranje tudi tovrstne »prehrane«. Zgledno so imeli to urejeno pri lončarjih (ptujskih in celjskih!).

»Tudi kateri pomočnik želi tukaj napredovati in delati, naj prične z delom zjutraj ob peti uri in naj ostane pri delu, ko se ura nagiba k dvanajsti, mojster pa mu mora dati zadosti vina, kakor je to od nekdaj v navadi.«¹¹

Pri tovrstnem prehranjevanju pa se izkaže, da so bili nekateri cehi precej zadržitejši od drugih. Za celjske pekovske pomočnike je veljalo: »Tedensko plačilo pomočnikom in vajencem je urejeno po starih navadah. Pijače (ali posebnega denarja zanj) mojster ni dolžan priskrbeti, pri tem se lahko ravna po svoji volji, zaposleni pa morajo to spoštovati.«¹²

Pri lončarjih pa je bilo precej dela na akord in tovrstnim delavcem je šla tudi posebna stimulacija: »Pomočniku, ki dela na akord, mora mojster tedensko izplačati 18 pfenigov za vino.«¹³

Plačevanje pijače se je kljub precej ostremu preganjanju cehovskega popivanja ohranilo še daleč v terezijansko dobo, ko v pravilih ptujskih čevljarjev preberemo: »Pomočnik dobi od mojstra 6 kr tedenske plače in lahko obdrži napitnino od narejenih čevljev, mojster pa mu mora dajati tudi vino ali pa denar zanj, kar znes 6 kr tedensko.«¹⁴

Karkoli pa so pomočniki že naredili z nabrano »napitnino« in mojtrovimi krajcarji za pijačo, paziti so morali le, da jih vesela plovba ni odnesla predaleč. Znameniti in s srednjeveško cehovsko dediščino sprejeti »plavi ponedeljki« – sa-

⁷ A. Prijatelj, *Bog daj zdravje*, str. 88.

⁸ 18. člen. SI ZAP 4/11, CR 6.

⁹ Prim. G(oražd) S(tariha), *Rokodelski pomočniki in plavi ponedeljki*; Slovenska kronika XIX. stoletja (1800–1860). Nova revija : Ljubljana, 2001. Str. 397, 398.

¹⁰ A. Prijatelj, *Bog daj zdravje*, str. 93.

¹¹ Pag. 2. Cehovski red lončarskega ceha na Ptuj 1577., 1577 maj 8., Ptuj. SI ZAP 4/5, CR 1. Prepis in prevod: Marija Hernja Masten.

¹² 23. člen. Jožef I. potrdi pravila pekovskega ceha. 1706, januar 30., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 1 Pek.

¹³ 34. člen. Marija Terezija potrdi pravila lončarskega ceha. 1746, marec 29., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 3 Lon.

¹⁴ 6. člen. Cehovski red čevljarkega ceha na Ptuj. 1757, julij 2., Dunaj. ZAP 4/1, CR 18.

mooklicani pomočniški izostanki zaradi posledic krokarije, so bili (vsaj uradno) prepovedani in sankcionirani.

Nobene milosti niso poznali niti do manj vzdržljivih pivcev: pol funta voska je moral v Celju plačati član lončarskega ceha, ki se je tako napil, »da je moral vino spet nespodobno izbruhati«,¹⁵ pri tem pa se je verjetno tolažil s tem, da si bruhanja ni privoščil na Ptuj, kjer so njegovi kolegi tako svetoskrunstvo računali štirikrat dražje.¹⁶

Zaradi narave poklica (nevarnost in vezanost na timsko delo) so določila v zvezi z izostanki pogostejša v pravilih gradbenikov (zidarjev, kamnosekov in tesarjev): »Pomočnik, ki bi si privoščil 'plavi' ponedeljek ali petek ter s tem oviral delo ali škodoval naročniku ali mojstru, plača za kazen vsakokrat po 1 funt voska, če si tak prekršek privošči polir, pa 2 funta.«¹⁷

Nižje plače tkalcev v primerjavi z ostalimi rokodelci so pomenile tudi nižje globe za tovrstne prekrške, kot izvemo iz ptujskih tkalskih pravil: »Pomočnik, ki bi si med tednom samovoljno vzel prosto, plača 10 krajcarjev. Če si vzame prosto v ponedeljek popoldne (po 2. uri), je kazni oproščen, razen v primeru, da je v tednu še en praznik (sredi tedna) – v tem primeru globi ne uide. Dvojno kazen plača mojster, ki pomočnika ne naznani.«¹⁸

Če smo malo zlobni, posebnih potreb po »plavih ponedeljkih« tako in tako ni bilo, saj je rokodelsko leto premoglo poleg nedelj kar 43 popolnih delopustov (godovi vseh 12 apostolov, 4 Marijini prazniki – 2. februar, 25. marec (oznanjenje), 15. avgust (veliki šmaren), 8. september (mali šmaren), druge letne pobožnosti (npr. Jožefovo, telovo,

božič) in končno 3 podelopuste (veliki petek, vsi sveti in sv. Miklavž).¹⁹

Vsemu navkljub so se »plavi ponedeljki« obdržali še tudi potem, ko jih je v § 9 prepovedal obrtni red Karla VI. iz leta 1732, preživeli prvi kapitalizem in socializem, zdaj pa sta jim zavdala svoboda gospodarske pobude in nov rod delodajalcev. Praznovanja so bila namreč naporna, kakor je pronicljivo zapisal Janez Svetokriški:

»Mejniš praznik praznovati, kadar cel dan v hoštariji pijančovaš, klafaš inu šentuješ? Inu kar cel teden si zašlužil, s tovarštvam zalebaš inu tvojo ženo inu otroke stradati pustiš. Ah, kakoršne praznike G. Bug sovraži. [...] Kulikajn se jih najde, kateri cel teden vina ne pije ter kumaj dočaka, de praznik pride, nikar uže, de bi G. Bogu služil ali božje skrivnosti inu zveličejne svoje duše mislil, temuč, de bi grlu in trebuhu služil. Inu če v praznik se ne opijani, meni, de nej taistiga praznoval.«²⁰

A motili bi se, če bi poštene cehovske rokodelce odpravili kot krdelce nacejenih, rdečenosih, pozibavajočih se satirov, ki so vsevprek lokali in se nebrzdano predajali mesenim nasladam. Tudi pri druženju ob pijači so veljala stroga pravila: »Če člani ceha sedijo pri vinu, ne smejo ponujati pijače deklam in jih opijati. Kazen za kršitev znaša 1 funt voska,«²¹ so žugali.

Nasploh je bilo pri odnosu do krasnega spola in njegovega pitja hitro konec popustljivosti – baba pijana, rit prodana, bi lahko opisali odnos moškega cehovskega sveta (mojstrov!) do žensk in deklet, ki so ob druženju s kupico hitro postale »lahke«.

¹⁵ 41. člen. Marija Terezija potrdi pravila lončarskega ceha. 1746, marec 29., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 3 Lon.

¹⁶ »Tudi če se mojster ali pomočnik napije in je pijan da povrača, mora plačati bratovščini kazen 2 funta voska.« Cehovski red lončarskega ceha na Ptuj 1577. 1577, maj 8., Ptuj, ZAP 4/5, CR 1. Prepis in prevod: Marija Hernja Masten.

¹⁷ 14. člen. Cehovski red zidarjev, tesarjev in kamnosekov na Ptuj. 1657-1705. SI ZAP 4/11, CR 6.

¹⁸ 18. člen. Cehovski red tkalcev platna na Ptuj. (1712, oktober 26., Dunaj (podeljeno Gradcu)) 1714, februar 11., Gradec. ZAP 4/9, CR 14.

¹⁹ Aleksander Žižek, Rokodelci mojega mesta (Drobci iz delovanja celjskih cehov v času krepitve centralne deželno-knežje oblasti); Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje; Študije 4; Celje 2000. Str. 9.

²⁰ Janez Svetokriški, Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega (zbral in uredil Mirko Rupel); Koper: Lipa, 1991. Str. 150, 151.

²¹ 43. člen. Marija Terezija potrdi pravila lončarskega ceha. 1746, marec 29., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 3 Lon. Podobno je bilo zapisano tudi v ptujskih lončarskih cehovskih pravilih. »Tudi kadar mojster in pomočnik sedita pri kozarcu vina ne sme nobeden lahki ženski ponuditi pijače. Če se kateri prekrši, pa naj bo mojster ali pomočnik, naj plača bratovščini za kazen 1 funt voska.« Pag. 4. Cehovski red lončarskega ceha na Ptuj 1577. 1577, maj 8., Ptuj. ZAP 4/5, CR 1. Prepis in prevod: Marija Hernja Masten.

Bratovščinska listina kotlarja Franca Ksaverija Kupica. Bratovščino Marijinega Vnebovzetja v Jihlavi na Moravskem so sestavljali neporočeni moški. (Po letu 1754, september 26., Iglau/Jihlava. SI ZAC 786, 20 Kotl)

Najhujši greh je bilo pomočniško nečistovanje pod mojstrovo streho, zato ne preseneča ostrina zapisa s konca 16. stoletja: »Če kateri pomočnik pripelje v mojstrovo hišo lahko žensko ali pa stori kako drugačno neprimerno tovrstno dejanje, in če so mojstra na to opozorili, naj takega kar se da hitro postavi pred sodišče po svoji meščanski dolžnosti, kjer ga bodo težko telesno kaznovali, in na splošno ne sme dovoliti, da bi se v njegovi hiši dogajale nečedne stvari.«²²

Čas je polagoma obrusil ostrino in dopustil barantanje s pravico in moralo: »Pomočnik, ki biva pri mojstru in se spozabi s katero njegovih dekel (ali to namerava), plača 4 funte voska (ali v denarju po 20 kr za funt; op. p.).«²³ Zanimivo bi bilo izvedeti, kaj so razsodniki šteli za resen namen spozabiti se?!

Hudobec pa ni prežal na šibke grešnike le doma ali v hramih vsakovrstne pregrehe – zvito se je prihulil celo tja, kjer so se k resnemu pomenku zbirali pošteni in bogaboječi rokodelci.

Na cehovskem sestanku, tem osrednjem zboru obrtnih tovarišev, je bilo strogo regulirano prav vse (od časa prihoda, predpisanih oblačil do prepovedi orožja in ostrega orodja) – tudi tako banalno opravilo, kot je točenje vina, saj v več pravilih najdemo takšna določila: »Mojstra ali pomočnika, ki bi med cehovskim sestankom ostalim svojevoljno natakal vino, in sicer tako, da ga z roko ne bi bilo moč pokriti (preveč, premalo; op. p.), čaka kazen – mojster plača za tovrsten prekršek pol goldinarja, pomočnik pa celo tedensko plačo.«²⁴

Mojstrom in pomočnikom je bilo seveda prepovedano pijačo hoditi na cehovske sestanke ali se med napornimi sejami napiti, saj so jim sicer grozile kazni (v konkretnem primeru 1 gld (dukat) in 1 funt voska).²⁵

A se je pilo. In če si hotel pred cehom karkoli doseči, si moral dati (tudi) za pijačo: »Če član skliče ceh (za sklepanje o njegovi zadevi; op. p.), mora plačati vsakič 30 krajcarjev in dati za vrč (Kandl) vina,«²⁶ so bili skromni celjski peki, medtem ko so barvarji od svojega kolega za isto stvar zahtevali dvojno mero.²⁷

Cehi so z ljubeznijo in skrbjo pazili tudi na svoje pivske relikvije – umetelno izdelane (ponavadi cinaste) vrče, ki dandanes (poleg izrezbarjenih cehovskih skrinj) veljajo za prave starinarske dragocenosti. Ganljivo podkrepitev te svoje teze sem našel v blagajniški (računski) knjigi mariborskih usnjarskih pomočnikov.²⁸ Zapis o večjih in manjših vzdrževalnih delih na (pomočniškem) cehovskem vrču najdemo v naslednjih letih: 1720 (»7 kr za pomočniški vrč«), 1723 in 1727 (»12 (oziroma 10) kr za popravilo pomočniškega vrča«) ter končno 1730 (»1 gld 9 kr za medeninaste dodatke na pomočniškem vrču«). Ubogi vrč je bil gotovo bolj uporabljana stvar kakor knjiga s potrditvijo mariborskih usnjarskih privilegijev!

Sprejemi v uk, odpusti novih pomočnikov, nanovo podeljena mojstrstva, vmes pa cehovske procesije in maše, kjer se je bilo treba najprej zbrati za skupen odhod v cerkev, po maši pa na pogovor v cehmojstrovo hišo ali cehovsko gostilno (prenočišče). Vse to je ponujalo priložnost za pogovor, druženje in – polič ali dva.

Omenili smo že, da plačnikov raznovrstnih »pojedini«, »malice« in ostalih evfemizmov za cehovske požrtije in žlampanja, zlepa ni zmanjkalo, če pa se je to kljub vsemu zgodilo, so cehovski veljaki širokosrčno odškrnili skrinjo in za polič rujnega izbrskali iz mošnje, kjer so hranili denar za »bolne mojstre in pomočnike«, »uboge potujoče pomočnike«, »učitelja nedeljske šole«, »sveče« in podob-

²² 7. člen. Cehovski red lončarskega ceha na Ptuj 1577. 1577, maj 8., Ptuj. ZAP 4/5, CR 1.

²³ 42. člen. Marija Terezija potrdi pravila lončarskega ceha. 1746, marec 29., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 3 Lon.

²⁴ 26. člen. Marija Terezija potrdi pravila celjskih barvarjev. 1760, maj 19., Gradec [original iz 1746, februar 28., Dunaj], SI ZAC 786, inv. št. 9 Bar.

²⁵ 24. člen. Cehovski red sodarskega ceha na Ptuj. 1611, maj 20., Ptuj. SI ZAP 4/8, CR 2 in 25. člen. Cehovski red zidar-

jev, tesarjev in kamnosekov na Ptuj. 1657-1705. SI ZAP 4/11, CR 6.

²⁶ 3. člen; Jožef I. potrdi pravila pekarskega ceha. 1706, januar 30., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 1 Pek.

²⁷ 37. člen. »Član ceha, ki skliče sestanek, mora po stari navadi plačati kolegom 2 vrča vina.« Marija Terezija potrdi pravila celjskih barvarjev. 1760, maj 19., Gradec [original iz 1746, februar 28., Dunaj], SI ZAC 786, inv. št. 9 Bar.

²⁸ Blagajniška knjiga mariborskih usnjarskih pomočnikov 1692-1884. Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Mariborski cehi, sig. 1616003.

Cehovski zbor sprejema potujočega pomočnika. (Priporočilo kotlarskega pomočnika. 1795, maj 23., Mainz. SI ZAC 786, 36 Kotl)

no nebodigatreba kramo, s katero so upravičevali pobiranje taks in tedenskih ali letnih naklad.

To je potekalo bolj ali manj gladko in neškodljivo, dokler se država pod ambicioznejšimi monarhi ni začela krepiti in vtikati v vse pore življenja in dela svojih podanikov.

Od konca srednjega veka naprej je šlo z iniciativo in svobodo cehov naglo navzdol. Prvi je v razraslo cehovsko samovoljo dregnil nadvojvoda Ferdinand I. (1527), ki je omejil vpliv cehov v neobrtnih zadevah in jih postavil pod državno in mestno skrbništvo in nadzor.²⁹ Sredina 16. stoletja je prinesla z zmago protireformacije na naših tleh za

²⁹ A. Žižek, *Rokodelci*, str. 9, 10.

»pravi« veri zvesto cehovsko obrtništvo prehodno otoplitev in olajšave – vzpostavljen je bil vertikalni sistem cehov (skladnic) različnih ravni (glavne – deželne, četrtne, tiste v večjih mestih, in stranske skladnice) –, ki so bile precej samostojne tudi pri poslovanju z denarjem.

Nov korak na neizbežni poti podržavljanja obrtne politike pa je pomenil obrtni red cesarja Karla VI. iz leta 1732, ki je med drugim cehom naprtil komisarje iz vrst magistratnih (ali podobnih) uslužbencev, katerim je poveril nadzor nad finančnim in siceršnjim poslovanjem.

Obrtni red je že v 1. členu neizprosno določal: »Sestanki naj potekajo brez prekomernih stroškov za jed in pijačo (za kršitev tega določila je bila zagrožena kazen 20 tolarjev)«. ³⁰

Obrtni red Karla VI. in terezijanska strogost v ravnanju z denarjem sta gotovo ilegalizirala raznovrstne cehovske izdatke za »reprezentanco«, docela pa jih gotovo nista mogla odpraviti – prav zato je nemogoče popolnoma verjeti različnim precejkrat bolj za lase privlečenim postavkam cehovskih obračunov (npr. zneski za različne takse, potrdila ipd.), v katerih slutimo prikrivanje dejanskih »odlivov« v mestne krčme in drugih formalno prepovedanih nenamenskih izdatkov. Kakorkoli že, tudi cehovsko računovodstvo je moralo vsaj v grobem spoštovati pravila igre, stvar cehmojstrove (ali pisarjeve) sposobnosti pa je bilo ustvarjanje dovolj praznega prostora za zadovoljitev temeljnih potreb članstva.

Cehovska pravila, potrjena v času Karla VI., Marije Terezije in Jožefa II. gromovniško obsojajo »žretje in žlampanje« (*fressen und sauffen*), ki naj bi si ga cehovsko rokodelstvo privoščilo pod različnimi pretvezami, z njim sušilo cehovsko blagajno (skladnico) in negiralo prvoten pomen organiziranja tovrstnih združenj – skrb za napredek, omiko in pomoč potrebnim tovarišem. Tovrstne zlorabe so hoteli zatreti z opuščanjem (prepovedovanjem!) obveznih pogostitev ob sprejemu v uk, doseganju

³⁰ *Handwerksgenerale und Fundamentalpatent. Wien vom 16. November 1731. V: Vollständige Sammlung aller seit dem Jahre 1729 bis gegenwärtig ergangenen Generalien und Verordnungen für sammentliche Innungen und Zünfte In systematisch - chronologischer Ordnung. Brunn, im Verlage bei Johann Georg Gastl, Kunst- und Buchhändler in der Sattlergasse. 1793. Str. 3–18.*

Pomočnika na poti. (Priporočilo kotlarskega pomočnika. 1795, maj 23., Mainz. SI ZAC 786, 36 Kotl)

pomočništva in podelitvi mojstrstva ter prevedbo za pogostitve predpisanih zneskov v prispevke v cehovsko blagajno. Podobno pot naj bi ubrale tudi številne globe za manjše disciplinske prekrške, ki so jih prej z veseljem (in tudi na grešnikovo zdravje) spustili po grlu: »Vse globe, ki jih ceh izreče in izterja morajo v skladnico (v dobrodelne, socialne namene; op. p.), nikakor pa jih ni dovoljeno 'zažreti ali zažlampati' (verfressen, oder versoffen),« je zapovedovala terezijanska strogost. ³¹

Pravo lovišče za odkrivanje tovrstnih zlorab bi lahko našli v ohranjenih letnih obračunih posameznih cehov – če bi bili njihovi sestavjalci dovolj neumni, da bi svoja poročila pisali po pravic in resnici. Ker se v teh letnih bilancah brez konca in kraja ponavljajo iste dolgočasne postavke (plačilo cehmojstru, komisarju, takse, maše, sveče), je treba imeti pri odkrivanju veliko sreče ali pa razmišljati podobno pokvarjeno kot pisci teh poročil pred dvesto in več leti. Kot primer ponujam letni obračun ptujskega mlinarskega ceha za

³¹ 35. člen. Marija Terezija potrdi pravila ceha zidarjev, kamnosekov in tesarjev. 1758, april 27., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 6 Zid.

čas od telovega 1785 do telovega 1786 – natančneje rečeno, spisek izdatkov, kamor so mlinarji vpisali naslednje: »korespondenca z gospodstvi (s sedemnajstimi gospodstvi!, op. p.) zaradi razvida mlinarjev, slom za poti h gospodkam, pritožba mariborskemu okrožnemu uradu čez nekooperativne gosposke, prepisovanje okrožnega sklepa za dostavo gosposkam, slom za obveščanje gospostev o sklepu okrožja, vnovična pritožba na mariborski okrožni urad, posredovanje sklepa okrožja, slom za poti h gosposkam, pot cehmojstra in komisarja na okrožje - urgenca zaradi nekooperativnih gosposk, izdaja novega okrožnega sklepa s podvojeno kaznijo, slom za poti h gosposkam, slu Zajcu, poštnina, pisalne potreščine (papir, škarje, nož za papir, pečatni vosek), praporščaku, komisarju.«³² Ne dvomim sicer, da ptujski mlinarji niso bili dovolj angažirani, saj je pri preklanjih z gosposkami šlo za njihove otipljive koristi (v ceh so hoteli vključiti tudi gosposčinske mlinarje in od njih pobirati dajatve), vendar slutim, da tiči za njihovim gostobesednim naštevanjem izdatkov tudi napihovanje stroškov, ki je moralo pokriti tudi kak nenamensko porabljen goldinar.

Kljub dejstvu, da so cehi združevali (le!) delovne, bogaboječe, poštene in zveste mojstre, je dikcija prepovedi posnetek realnega stanja, ki je bleščeco (samo)podoba cehovskih rokodelcev nešteto krat postavilo na laž.

Cehovsko obrtništvo in njegovo vodstvo je znalo stopiti skupaj, ko je šlo zanj in njegove koristi, znalo je poskrbeti za »svoje« (sirote, vdove, bolne in obubožane), dajalo cesarju, kar je bilo cesarjevega in vedno tudi Bogu, kar je bilo božjega. Prav zaradi tega sta tako država kot Cerkev kljub gromovniški retoriki zoper potratnost, napuh in nemoralno med (sicer poštenim in »pravi« veri ter vladarski hiši zvestim) rokodelstvom, radi zamižali na eno oko in se obrnili proč, ko so se mojstri in pomočniki opotekali s sestanka ali kinkali med pridigo po prekrokani sobotni noči.

Viri in literatura

Arhivski in objavljeni viri

- Blagajniška knjiga mariborskih usnjarskih pomočnikov 1692-1884. Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Mariborski cehi, sig. 1616003.
- Cehovski red čevljarskega ceha na Ptuj. 1757, julij 2., Dunaj. Zgodovinski arhiv Ptuj, signatura fonda: SI ZAP 4/1, CR 18.
- Cehovski red lončarskega ceha na Ptuj. 1577, 1577, maj 8., Ptuj. SI ZAP 4/5, CR 1.
- Cehovski red sodarskega ceha na Ptuj. 1611, maj 20., Ptuj. SI ZAP 4/8, CR 2.
- Cehovski red tkalcev platna na Ptuj. (1712, oktober 26., Dunaj (podeljeno Gradcu)); 1714, februar 11., Gradec. ZAP 4/9, CR 14.
- Cehovski red zidarjev, tesarjev in kamnosekov na Ptuj. 1657-1705. SI ZAP 4/11, CR 6.
- Handwerksgenerale und Fundamentalpatent. Wien vom 16. November 1731. V: Vollständige Sammlung aller seit dem Jahre 1729 bis gegenwärtig ergangenen Generalien und Verordnungen für sammentliche Innungen und Zünfte In systematisch - chronologischer Ordnung. Brünn, im Verlage bei Johann Georg Gastl, Kunst- und Buchhändler in der Sattlergasse. 1793.
- Jožef I. potrdi pravila pekovskega ceha. 1706, januar 30., Dunaj. Zgodovinski arhiv Celje, signatura fonda: SI ZAC 786, inv. št. 1 Pek.
- Marija Terezija potrdi pravila ceha zidarjev, kamnosekov in tesarjev. 1758, april 27., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 6 Zid.
- Marija Terezija potrdi pravila celjskih barvarjev. 1760, maj 19., Gradec [original iz 1746, februar 28., Dunaj]. SI ZAC 786, inv. št. 9 Bar.
- Marija Terezija potrdi pravila lončarskega ceha. 1746, marec 29., Dunaj. SI ZAC 786, inv. št. 3 Lon.
- Janez Svetokriški, Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega (zbral in uredil Mirko Rupel); Koper : Lipa, 1991.
- Primož Trubar, *Catechismus: v slouenskim Iesiku sano kratko sastopno Islago* (spremno besedilo Mihael Glavan). Faksimile; Ljubljana : DZS, 1999.

³² Vpisna knjiga mlinarskega ceha na Ptuj. 1780-1830. SI ZAP 4/7, CK 9.

Vpisna knjiga mlinarskega ceha na Ptuju 1780–1830. SI ZAP 4/7, CK 9.

Cehovski red usnjarskega ceha na Ptuju. 1638, december 24., Dunaj. SI ZAP 4/10, CR 3.

Literatura

Anton Prijatelj, Bog daj zdravje. Anton Martin Slomšek – Zdravstveni vzgojitelj. Koper : Ognjišče, 1999.

G(orazd) S(tariha), Rokodelski pomočniki in plavi ponedeljki; Slovenska kronika XIX. stoletja (1800–1860). Nova revija : Ljubljana, 2001. Str. 397, 398.

Aleksander Žižek, Rokodelci mojega mesta (Drobci iz delovanja celjskih cehov v času krepitve centralne deželno knežje oblasti); Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje; Študije 4; Celje 2000.

Zusammenfassung

WER HAT WANN IN DER ZUNFT DIE ZECHE GEZAHLT

Zünfte verbanden ihre Mitglieder auf fachlicher, religiöser und karitativer Basis. Aufgrund ihrer religiösen Prägung achteten sie sehr auf die Einhaltung katholischer Moralwerte, wozu auch das Vermeiden von übertriebenem Trinken gehörte. Dennoch spielte sich das zünftische Leben oft bei vollen Tischen und vollen Gläsern ab, was viele Meister und Gesellen in Versuchung führte. Nicht selten erlagen sie dieser und führten mit ihrer Trunksucht das Gewerbe und die Zunft, der sie angehörten, ins sittliche Verderben und beschernten ihnen einen schlechten Ruf. Die Herrscher, die seit der Mitte des 16. Jahrhunderts immer radikaler in die Selbständigkeit der Zünfte eingriffen, bemühten sich – bei ungeteilter Unterstützung der Kirche – um eine Verringerung der verschiedenen Bewirtungsausgaben der Zünfte und eine strenge Sanktionierung unerlaubter Ausgaben für Festmahle und Getränke. Von der Obrigkeit eingesetzte Zunftkommissare kontrollierten sorgfältig die jährlichen Abrechnungen der Zünfte und sorgten für die Einhaltung der Zunftregeln. In diesen wurde – insbesondere zur Zeit Karl VI., Maria Theresias und Josef II. – von den Gewerbetreibenden kategorisch ein tugendhaftes und frommes Leben ohne übertriebenes Verschwenden und Feiern eingefordert. Zwischen dem Niedergeschriebenen und dem wahren Leben klappte jedoch auch im Fall der Beschränkung der Trinkerei der Zunfthandwerker eine große Lücke...

Schlagwörter: Zünfte, Zunftsitzungen, Zunftregeln, Trinkerei